

СЕМАНТИКА И ЗНАЧЕНИЕ НА ТЕРМИНИ СЪС СЪСТАВНА ЧАСТ 'ЧЕРВЕН'

Велислава СТОЙКОВА

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, България

E-mail: vstoykova@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-5897-9739

SEMANTICS AND MEANING OF TERMS WITH THE COMPONENT 'RED'

Velislava STOYKOVA

Institute for Bulgarian Language “Prof. Lyubomir Andreychin”, Bulgaria

Email: vstoykova@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-5897-9739

ABSTRACT: The article provides an analysis of the results of a study on the semantics and meanings of terms with the component red in modern Bulgarian. The language material on which basis the study was carried out is an electronic corpus of Bulgarian language texts compiled from publicly available internet sources. Statistical approaches to search for concordances and collocations available through the Sketch Engine lexicographic software were used to discover the terms in the corpus, and the order in the search procedures (algorithm) was previously tested in other cited studies. The theoretical approach of the study involves tracing the semantics and meanings of terms for the color red and terms with the component red using both traditional approaches such as the theory of nomination (by detection of the main semantic component), and modern theories, such as the theory of prototypes (by evaluation of color's prototypes) in the analysis of the semantics of these terms. Results and examples of high-frequency contextual corpus usages of red are provided to analyze the terms' semantics and meanings both as a color term and terms with other (non-color) meanings (prototypes and terms of the basic features of the prototypes), and related conclusions on semantics and meanings of these terms are provided. The color component of the terms at issue is interpreted in the context of a broader understanding of color (such as macro-color), in its transition to other colors, and it is also noted that those terms relate to similar terms with a color component, for example white, establishing a semantic relation through the macro-color component.

KEYWORDS: terminology, color terminology, compound terms, approaches to automatic term extraction, semantic features, semantic classification, typology

1. Въведение

Термините за цветове и тяхната семантика в български език са обект на задълбочено изследване от М. Алмалех (2006) през последните години. Тези термини са интересни не само от гледна точка на езикознанието – във връзка с тяхната семантика и значения, но и от гледна точка на психологията – във връзка с взаимодействието на цветовете и човешката психика. Термините със съставна част цвят обаче не са подробно анализирани като част от терминологичната система на българския език.

Затова тук предлагаме анализ и резултати от актуално изследване на семантиката и значенията на термини със съставна част *червен* в български език, направено върху електронен корпус от съвременни текстове от интернет, за да бъде установена ролята на цветовия елемент в семантиката на тези термини.

2. Преглед на съвременните изследователски насоки и подходи в терминологията

В съвременната теория и практика на терминологията се различават две основни страни:

1) представянето на термините като езикови единици във връзка с техните граматични характеристики (род, число и др.), тяхното тълкуване (типове дефиниции и информация, която те включват), техните семантични характеристики (синонимия, антонимия, значения и др.) и във връзка с тяхната употреба (стилистика, вариантност и др.);

2) представянето на термините в тяхната поредност и взаимосвързаност като понятия, описващи изчерпателно съответната област на познанието чрез използването на подходи за представяне на знание.

Първата страна се доближава до и ползва някои традиционни подходи и практики, използвани в по-широк смисъл и от лексикологията и лексикографията. Втората страна използва подходите за представяне на знание, изследвани от Alexiev (2011), което определя спецификата

на терминологията още от самото ѝ зараждане като обща наука за дефиниране и подреждане на частното научно познание чрез класификацията, представена още от Linnaeus (1735).

Днес начините и подходите за представяне на знание се използват в областта на информационните технологии, а това заимстване на подходи, анализирано от Bergholtz & Agerbo (2017), определя нови посоки и перспективи за развитие на терминологията и терминографията. В теорията на българската терминология и в терминологичната практика активно се използват теоретичните постановки на М. Попова (2012) и практическите подходи, изложени в нейни изследвания (Попова, 2017). Те са установени и успешно приложени в множество терминологични речници, издадени под редакцията ѝ.

В същото време отделните науки, главно природните, използват и други начини, освен естествения език, за представяне и систематизиране на знанието от своите области като формули, таблици, графики и др., а това терминологията също следва да отчита.

По-нататък ще разгледаме и анализираме термините, включващи в състава си прилагателното *червен*, като проследим семантиката и значенията им, както и използването на цвета като специфичен маркер, носещ допълнителна семантична терминологична информация, подобно на класификацията, формулите, скалите и др.

3. Цветовите от гледна точка на езика

В науката се прави съществена разлика между цвета, разглеждан като човешко възприятие и назоваването му, и цвета като физическо явление, разбираан като светлина с определена дължина на вълната и начините за измерването ѝ. В следващия анализ ще разгледаме цвета в първия аспект, което изисква анализ и използване на езиковите теории, обясняващи основанията за назоваването, използването и функционирането на цветовете в езика.

Едни от първите изследвания в тази област – като това на Berlin & Kay (1969), са свързани с изясняването на универсалните езикови характеристики на цвета чрез използването на тестове, като се определят основните цветове, използвани в отделните култури, етапите на възникването и формирането им, преходите между тях, както и тяхната йерархия. За изследването на цветовете се използва и *теорията на прототипите* на Rosch, Mervis, Gray, Johnson & Boyes-Braem (1976), която установява зависимост между наименованието на цвета и обекти от реалността, служещи за прототипи при назоваването, като също се установява зависимост и йерархия между тях.

Наименованията на цветовете или *термините за цветове* могат да бъдат изследвани и в ономаσιологичен план от гледна точка на *теорията на номинацията*, представена от Серебрянников & Уфимцева (1977), Кубрякова (1977), Čermák (2002), Попова (1990, 2009). Съществува и по-комплексен подход, включващ разглеждането на цвета и неговите преходи към други цветове и семантично определян като *макроцвет*, който е използван от Wierzbicka (1990).

Различават се първични (основни, абстрактни) цветове – като *бял, червен, зелен* и др., и вторично (косвено, описателно) назовани цветове – като *пурпурен, цикламен, лилав, пепел от рози* и др., което също показва семантични разлики и специфична йерархия в тяхното назоваване.

В българското езикознание въпросът за значението и функцията на цветовете в езика е подробно изследван от М. Алмалех (2006, 2014).

4. Методика на изследването

За изследването на семантиката и значенията на термини със съставна част *червен* използваме текстов материал от електронния корпус bgTenTen12, който е построен по модела на корпуса TenTen, описан в изследването на Jakubíček, Kilgarriff, Kovář, Rychlý & Suchomel (2013). Корпусът съдържа съвременни текстове на български език, има обем около 705 156 700 словоупотреби и е съставен от материали с различна тематика, компилирани от интернет. Допълнително като начин за електронно търсене, обработка и сортиране на резултатите използваме статистическите подходи и техники на *Скетч Енджин* (SE), представени от Kilgarriff, Baisa, Vušta, Jakubíček, Kovář, Michelfeit, Rychlý & Suchomel (2014).

При анализа на резултатите използваме комплексен подход, основаващ се на по-горе описаните подходи, застъпваме по-широкото разбиране за цвета като *макроцвет*, изповядвано от Wierzbicka (1990), и различаваме като отделни семантиките за *макророзово* и

макротъмночервено. Терминологичният апарат за уточняване на семантичните признаци и мотивираността на номинацията, както и на семантичните преходи, включва терминология, сходна с тази при Алмалех (2014): термин за цвят (ТЦ), термин за прототип (ТП) и термин за конкуренти на прототипа (ТКП). За откриването на лексикалните единици в корпуса използваме статистическите подходи, теоретично обосновани в Šerňák (2000), а за последователността и алгоритъма на компютърното търсене използваме подхода, представен от Stoykova (2017, 2023).

5. Анализ и семантична интерпретация на резултатите

В началото на изследването трябва да се установят всички употреби или колко пъти се среща думата *червен* в електронния корпус заедно със съответните си контексти. За целта използваме СЕ и конкордансно търсене, като генерираме конкорданс на тази дума, който дава количествен, а не семантичен контекст, а не дава достатъчна информация за анализ на семантиката на думата. Резултатът е както следва:

Source	Left context	KWIC	Right context
181 fashion.bg	и, червено ферари, червено вино, червено сърце.	червено	е символ на сексапил и женственост.
182 fashion.bg	ата в червено е символ на сексапил и женственост.	червено	избират момичета и жени, които са самоуверени, предизвикат
183 fashion.bg	на на наградите Оскар най-много знаменитости бяха заложили на	червени	рокли . Защо да не се почувствате като тях поне за една вечер
184 fashion.bg	и . Защо да не се почувствате като тях поне за една вечер ?	Червеното	може да бъде в различни нюанси - наситено кралско червенс
185 fashion.bg	s>Червеното може да бъде в различни нюанси - наситено кралско	червено	, огнено червено, кърваво червено, пурпурно, коралово.
186 fashion.bg	е да бъде в различни нюанси - наситено кралско червено, огнено	червено	, кърваво червено, пурпурно, коралово.
187 fashion.bg	ни нюанси - наситено кралско червено, огнено червено, кърваво	червено	, пурпурно, коралово.
188 fashion.bg	искан вид, можете да изберете и шапка или друга украса за глава в	червен	цвет .
189 fashion.bg	и синьо присъстваха в първата част на ревиото.	червено	бяха украсени със златисти метални шпайкове.
190 osf.bg	s><s>" , проведена на 15 октомври в Центъра за култура и дебат "	Червената	къща".
191 eva.bg	и е поразен от рисунка на дамска обувка с висок ток, зачеркната с	червена	линия, която вижда на витрината на музей.
192 eva.bg	и тайни за мен.	червена	подметка?
193 eva.bg	ъгна идеята за легендарната ви червена подметка?	червеното	, защото това е цветът, който се отличава силно от останалит
194 eva.bg	тличава силно от останалите.	червено	червило на устните си.
195 mod.bg	дни бедствия и организирани на взаимодействието с Българския	червен	кръст, регионалните подразделения на Министерството на з

Фиг. 1. Употреби на думата *червен*

Той показва, че думата *червен* се среща в корпуса 153 374 пъти, което осигурява достатъчно голям обем от контексти, за да се анализират семантиката и значенията ѝ.

Допълнително изследваме разпределението на тази дума в корпуса и установяваме, че думата проявява определена закономерност в текстовете от корпуса, което показва нейната устойчива и постоянна употреба в езика. Таблицата с резултатите от търсенето е следната:

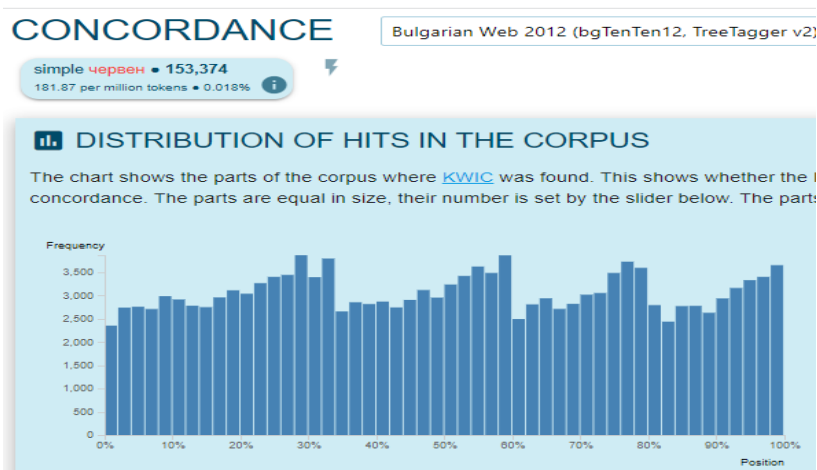
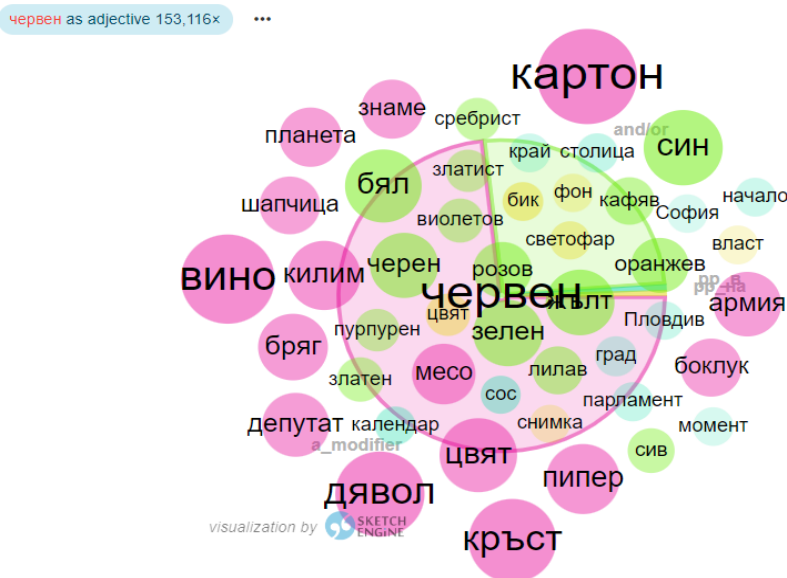

Таблица 1. Резултати от разпределението на думата *червен*

За по-задълбочено изследване на семантиката на думата *червен* чрез нейните контексти търсим колокации, което дава възможност за откриване на всички употреби на думата в комбинации с други думи, а именно за словосъчетанията ѝ, подредени по честота на употреба.

Част от резултатите от това търсене (най-висококачествените колокации) визуално са представени, както следва:

Фиг. 2. Резултати от търсенето на колокации с *червен*

Те показват едно устойчиво ядро от употреби, в което думата е в значението си за *червен* цвят (ТЦ), заобиколена от други наименования (термини) за цветове: *бял*, *черен*, *син*, *зелен*, *оранжев*, *пурпурен*, *златист*, *сребрист*, *златен* и др. Ясно е изразена тройката *червен*, *бял* и *черен*, която изцяло повтаря йерархията, установена от Berlin & Kay (1969) по отношение на етапите за възникването на наименованията на цветовете. В същото време резултати като *оранжев*, *пурпурен*, *лилав*, *виолетов*, *златист*, *сребрист* и *златен* са наименования на цветове, които не са основни, а стоящи на прехода на червеното към други цветове. Например *сребрист* е между резултатите при изследването на лексемата *бял*, откриващ се у Stoykova (2023), докато *пурпурен*, *лилав* и *виолетов* могат да бъдат разгледани като преход на *червено* към *синьо*.

В периферията на резултатите, но с висока степен на честотност са думи като: *вино*, *картон*, *кръст*, *дьявол*, *депутат*, *килим*, *пипер*, *месо* и др., които образуват словосъчетанията: *червено вино*, *червен картон*, *червен кръст*, *червен дявол*, *червен депутат*, *червен килим*, *червен пипер*, *червено месо* и др. Тези словосъчетания могат да бъдат разгледани като термини, показващи по-висока степен на семантизация на думата *червен*, защото те имат ясна семантична връзка с нея, но са термини, които обозначават други същности, които не са цветове и които изразяват определена типология.

Както вече е установено в едни от първите изследвания на цветовете от Berlin&Kay (1969) и от Wierzbicka (1990), прототипите на червения цвят са *огън* и *кръв*, възприети като термини за прототипите (ТП). Получените резултати са в пряка семантична връзка с тях. Нещо повече – част от резултатите изразяват семантика на вече установени и много древни библейски цветове и универсални значения на *червеното*. Например в посока на *макросветлочервено* (изследвано от Алмалех, 2014) полученият резултат *червен кръст* изразява семантика със значение ‘*спасение*’, резултатите *червен картон*, *червен светофар*, *червена линия*, *червен код* и др. изразяват семантика със значение *забрана*, резултатът *червен килим* изразява семантика със значение на *външна показност*, *власт*, *влияние* и др., семантика, сходна с тази на *пурпурен*, *лилав*, *сребрист*, *златист*, *златен* (изследвана от Аверинцев, 1973), които се появяват като синоними на *червен* цвят.

Резултати като *червен пипер*, *червено месо* и др. означават кулинарни термини със семантика, отнасяща се също до *външна прилика* с *червен*.

Словосъчетанията термини *червен парламент*, *червен депутат*, макар и *външно* свързани със семантиката на *червен*, включват семантичния признак *принадлежност*, *сходство* с *определена идея*, както и други елементи, които са специфично български и се отнасят до

българската политическата терминология. Те не биха могли да бъдат осъзнати напълно от чужденец.

Част от резултатите съдържат също и названия, включващи цветовия компонент *червен*, като *Червена армия*, *Червената шапчица*, *Червената планета* и др., което показва семантичния потенциал на *червен* да участва като компонент и в собствени имена, които имат в основата си номинативна (назоваваща) функция. Подобни наблюдения върху влиянието на цветовия семантичен компонент при топонимите са отбелязани от Влахова-Ангелова (2014).

От представения дотук анализ на част от резултатите (най-честотните колокации) можем да направим заключението, че семантиката на термините със съставна част *червен* в съвременния български език в основата си използва семантични признаци, заимствани от старите библейски значения и употреби на *червено* (които са многозначни), като *грях*, *опасност*, *спасение*, *външна проява* (показност), *власт*, *превъзходство* и др. Тези значения и употреби носят една надезикова (символна) информация, която се е превърнала в семантична универсалия и действа подсъзнателно – като съществен семантичен признак на значението, чрез използването на скалата на цветовете и стари архетипове в човешкото съзнание при формирането на съвременния термин.

Семантичният признак *външно сходство с червен* е в основата на кулинарните термини и названия, а при политическите термини определящ е семантичният признак *принадлежност, сходство с определена идея*, като и двата вида термини включват специфично български значения в семантиката си.

6. Заключение

Резултатите от изследването и анализа на семантиката на термините със съставна част *червен* в българския език показват, че семантиката и значението им са силно повлияни от семантиката на цветовия компонент *червен*. Той на първо място определя вътрешната форма на термина чрез използването на признаците на библейската символна и многозначна семантика на *червен*, свързана с *грях*, *опасност*, *спасение*, *външна проява* (показност), *власт*, *превъзходство* и др. Тези признаци определят основната семантика на голяма част от термините чрез подсъзнателното влияние на цветовия библейски символ (значение) и обуславят предаването на надезикова информация.

При кулинарните термини и при названията със съставна част *червен* семантичният признак *външно сходство с червения цвят* е част от семантиката им, докато при политическите термини със съставна част *червен* определящият семантичен признак е *сходство, близост с идея*, който също предава и специфична надезикова информация.

Като цяло, трябва да се отбележи, че резултатите от изследването показват, че цветът в състава на термина носи допълнителна надезикова информация, която е част от семантиката му и може да определя в по-голяма или по-малка степен значението на термина, а следователно може да бъде сравнена с функцията, изпълнявана от класификацията, скалата и др. Но, за разлика от тях, семантичната информация се предава не на логическо, а на подсъзнателно равнище, което прави термина разбираем интуитивно.

Независимо от сложната си семантика, значения и типология, термините със съставна част *червен* са активни и продуктивни в терминологичната система на българския език и могат да бъдат открити в различни области и сфери на познанието.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Аверинцев, А. (1973)** Золото в системе символов ранневизантийской культуры. – В: *Византия: Южные славяне и Древняя Русь: Западная Европа: Искусство и культура*, Москва: Наука, с. 43 - 52. (*Averintzev, A. Zoloto v sisteme simvolov rannevizantiyskoy kultury. – V: Vizantiya: Yuzhnye slavyane i Drevnyaya Rus: Zapadnaya Evropa: Isskustvo i kultura*, Moskva: Nauka, s. 43 – 52.)
- Алмалех, М. (2006)** *Корени: Семиотика на цвета*, София: Велес, с. 176. (*Almaleh, M. Koreni: Semiotika na tsveta*, Sofia: Veles, s. 176.)
- Алмалех, М. (2014)** *Червените кодове в Стария завет*, София: Кибее, с. 255. (*Almaleh, M. Chervenite kodove v Stariya zavet*, Sofia: Kibea, s. 255.)

- Влахова-Ангелова, М. (2014)** Цветовете в българската топонимия (върху материал от Западна България). // *Известия на Института за български език*, т. XXVII, 130–160. (Vlahova-Angelova, M. Tsvetovete v balgarskata toponimia (varhu material ot Zapadna Bulgaria). // *Izvestia na Institutata za balgarski ezik*, t. XXVII, 130–160.)
- Кубрякова, Е. (1977)** Теория номинации и словообразование. – В: *Языковая номинация: Виды наименований*, Москва: Наука, с. 222 – 303. (Kubryakova, E. Teoriya nominatsii i slovoobrazovanie. – V: *Yazykovaya nominatsiya: Vidy naimenovaniy*, Moskva: Nauka, s. 222–303.)
- Попова, М. (1990)** *Типология на терминологичната номинация*, София: БАН, с. 250. (Popova, M. *Tipologiya na terminologichnata nominatsiya*, Sofia: BAN, s. 250.)
- Попова, М. (2009)** Критерии за разграничаване на вторичната номинация в терминологията. – В: *Приятели за науката: Сборник в чест на проф. д.ф.н. Т. Балкански*, В. Търново, с. 305 – 310. (Popova, M. *Kriterii za razgranichavane na vtornchnata nominatsiya v terminologiyata*. – V: *Priyateli na naukata: Sbornik v chest na prof. d.f.n. T. Balkanski*, V. Tarnovo, s. 305 – 310.)
- Попова, М. (2012)** *Теория на терминологията*, София: Знак '94, с. 687. (Popova, M. *Teoriya na terminologiyata*, Sofia: Znak '94, s. 687.)
- Попова, М. (2017)** *Приложно терминологично знание*, София: Авангард Прима, с. 446. (Popova, M. *Prilozhno terminoznanie*, Sofia: Avangard Prima, s. 446.)
- Серебренников, Б., Уфимцева, А. (1977)** *Языковая номинация: Виды наименований*, Москва: Наука, с. 358. (Serebrennikov, B., Ufimtseva, A. *Yazykovaya nominatsiya: Vidy naimenovaniy*, Moskva: Nauka, s. 358.)
- Alexiev, B. (2011)** *Knowledge-Oriented Terminography*, Sofia: Avangard Prima, 132 p.
- Bergenholtz, H., Agerbo, H. (2017)** Types of Lexicographical Information Needs and their Relevance for Information Science. // *Journal of Information Science Theory and Practice*, 5(3), p. 15–30.
- Berlin, V., Kay, P. (1969)** *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley and Los Angeles: The University of California Press, xi 178 p.
- Čermák, F. (2000)** Combination, Collocation and Multi-Word Units. – In: U. Heid, S. Evert, E. Lehmann, C. Rohrer, eds. *Proceedings of The Ninth Euralex International Congress EURALEX 2000*, Stuttgart: Institut für Maschinelle Sprachverarbeitung, Universität Stuttgart, p. 489–495.
- Čermák, F. (2002)** Types of Language Nomination: Universals, Typology and Lexicographical Relevance. – In: A. Braasch and C. Povlsen, eds. *Proceedings of the 10th EURALEX International Congress*, København: Center for Sprogteknologi, p. 237–247.
- Jakubíček, M., Kilgarriff, A., Kovář, V., Rychlý, P., Suchomel, V. (2013)** The TenTen Corpus Family. – In: *7th International Corpus Linguistics Conference CL*, p. 125–127.
- Kilgarriff, A., Baisa, V., Bušta, J., Jakubíček, M., Kovář, V., Michelfeit, J., Rychlý, P., Suchomel, V. (2014)** The Sketch Engine: Ten Years On. // *Lexicography*, 1(1), p. 7–36.
- Linnaeus, C. (1735)** *Systema naturae, sive, Regna tria naturae systematice proposita per classes, ordines, genera, & species, Lugduni Batavorum* [Leiden, the Netherlands]: Apud Theodorum Haak: Ex Typographia Joannis Wilhelmi de Groot, 13 p.
- Rosch, E., Mervis, C. B., Gray, W. D., Johnson, D., Boyes-Braem, P. (1976)** Basic Objects in Natural Categories. // *Cognitive Psychology*, 8(3), p. 382–439.
- Stoykova, V. (2017)** Extracting Academic Subjects Semantic Relations Using Collocations. // *EAI Endorsed Transactions on Energy Web and Information Technology*, Vol. 4(14), ew 17(14): e3, <http://dx.doi.org/10.4108/eai.4-10-2017.153161>
- Stoykova, V. (2023)** Distribution and Semantics of Terms with the Component 'White' in the Bulgarian Language: a Statistical Approach. – In: *Communications in Computer and Information Science (CCIS)*, vol. 1920, Springer, p. 186–195.
- Wierzbicka, A. (1990)** The Meaning of Colour Terms: Semantics, Cultures and Cognition. // *Cognitive Linguistics*, 1(1), pp. 99–150.